KORXONALARGA SOLIQ SOLISHDA SOLIQ MA'MURIYATCHILIGINI TAKOMILLASHTIRISH

IMPROVING TAX ADMINISTRATION IN ENTERPRISE TAXATION

Bobonazarova Farida Do'smurod qizi
Bank-moliya akademiyasi, Toshkent shahar, O'zbekiston
DOI:https://doi.org/10.5281/zenodo.23199233

Annotatsiya

Maqolada O'zbekiston Respublikasida korxonalarga soliq solish jarayonida soliq ma'muriyatchiligini takomillashtirishning nazariy va amaliy asoslari tadqiq etilgan. Xorijiy davlatlarning ilg'or tajribasi — xavfga asoslangan nazorat, komplayens-menejment, yagona raqamli soliq platformalari — tahlil qilinib, ularni milliy amaliyotga moslashtirish yo'nalishlari asoslangan. Tadqiqot natijasida soliq ma'muriyatchiligini bosqichma-bosqich takomillashtirish bo'yicha kompleks model va amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan bo'lib, ular soliq organlari va tadbirkorlik sub'ektlari o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash, soliq yig'ilishining samaradorligini oshirish va biznes muhitini yaxshilashga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar

soliq ma'muriyatchiligi, takomillashtirish, korxonalarni soliqqa tortish, komplayens-menejment, raqamli soliq xizmatlari, xavfga asoslangan nazorat, soliq intizomi.

Abstract

The article examines the theoretical and practical foundations for improving tax administration in enterprise taxation in the Republic of Uzbekistan. International best practices — risk-based control, compliance management, and unified digital tax platforms — are analyzed to identify directions for their adaptation to national practice. As a result, a comprehensive stage-by-stage model and practical recommendations for improving tax administration are developed, aimed at strengthening cooperation between tax authorities and businesses, increasing the efficiency of tax collection, and improving the business environment.

Keywords

tax administration, improvement, enterprise taxation, compliance management, digital tax services, risk-based control, tax discipline.

KIRISH

Soliq ma'muriyatchiligi — soliq siyosatini amalda ro'yobga chiqaruvchi tashkiliy-huquqiy mexanizm bo'lib, uning sifati byudjet daromadlarining barqarorligini va tadbirkorlik muhitining qulayligini bir vaqtning o'zida belgilaydi. So'nggi yillarda O'zbekistonda soliq stavkalarini optimallashtirish, Soliq kodeksini yangilash va "Soliqlar" elektron xizmatlarini kengaytirish borasida sezilarli natijalarga erishilgan bo'lsa-da, soliq ma'muriyatchiligi tizimi hali ham an'anaviy, ko'proq nazoratga yo'naltirilgan modelga asoslanmoqda.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

2026–2028-yillarga mo‘ljallangan soliq-byudjet siyosatining asosiy yo‘nalishlarida soliq ma’muriyatchiligini takomillashtirish, raqobat muhitini yaxshilash o‘rta muddatli ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Bundan tashqari, 2025-yil 12-avgustdagi PQ-247-son qaror bilan yakka tartibdagi tadbirkorlar uchun joriy etilayotgan yagona, raqamli nazoratga asoslangan soliq rejimi davlatning ma’muriyatchilik modelini tubdan yangilashga tayyor ekanini ko‘rsatadi. Shu tajribani korxonalar segmentida ham tizimli tatbiq etish yo‘nalishlarini ilmiy asoslash tadqiqotning dolzarbligini belgilaydi.

MAVZUNING O‘RGANILGANLIK DARAJASI

Soliq siyosati va iqtisodiy o‘sish o‘rtasidagi bog‘liqlikni o‘rganuvchi so‘nggi tadqiqotlarda 2017–2025-yillarda O‘zbekistonda amalga oshirilgan soliq islohotlari — Soliq kodeksining yangilanishi, stavkalarning pasaytirilishi va raqamli soliq ma’muriyatchiligining rivojlantirilishi — tahlil qilinib, ularning iqtisodiy o‘sishga statistik jihatdan ahamiyatli ijobiy ta’siri isbotlangan. Shu bilan birga, OECD va IOTA (xalqaro soliq ma’murlari uyushmasi) tomonidan ishlab chiqilgan komplayens-menejment va xavfga asoslangan nazorat modellari rivojlangan mamlakatlar amaliyotida o‘zining samaradorligini ko‘rsatgan.

Ammo mavjud tadqiqotlarda ushbu xalqaro modellarni O‘zbekiston korxonalari kontekstiga moslashtirishning bosqichma-bosqich mexanizmi, ya’ni “qaysi tartibda, qanday resurslar bilan va qanday natija ko‘rsatkichlari asosida” amalga oshirilishi yetarlicha ochib berilmagan. Ushbu bo‘shliq mazkur tadqiqotning ilmiy yangiligini tashkil etadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda qiyosiy tahlil, tizimli yondashuv, mantiqiy umumlashtirish va normativ-huquqiy hujjatlarni tahlil qilish metodlaridan foydalanildi. Axborot bazasi sifatida O‘zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi, tegishli Prezident farmon va qarorlari, Iqtisodiyot va moliya vazirligi hamda Davlat soliq qo‘mitasining rasmiy materiallari, shuningdek OECD/IOTA tomonidan e’lon qilingan xalqaro yaxshi amaliyotlar to‘plamlari ishlatildi.

XORIJIY TAJRIBA: TAKOMILLASHTIRISHNING ASOSIY YO‘NALISHLARI

Rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarning soliq ma’muriyatchiligini takomillashtirish tajribasi bir necha umumiy yo‘nalishga ega. Birinchidan, “xizmat ko‘rsatish” modeliga o‘tish — soliq organi tadbirkorni jazolovchi emas, balki unga yordam beruvchi institut sifatida faoliyat yuritadi. Ikkinchidan, komplayens-risklarni tahlil qilishga asoslangan tanlab nazorat — barcha soliq to‘lovchilarni emas, faqat yuqori xavf guruhidagi sub’ektlarni tekshirish. Uchinchidan, davlat axborot tizimlarining to‘liq integratsiyasi — soliq to‘lovchidan bir marta olingan ma’lumot barcha idoralar tomonidan qayta ishlatiladi (“once-only” tamoyili). To‘rtinchidan, oldindan kelishuv (advance ruling) instituti — yirik va murakkab bitimlar bo‘yicha korxona soliq organi bilan oldindan maslahatlashib, huquqiy noaniqlikni bartaraf etadi.

TAKOMILLASHTIRISH MODELI VA UNING BOSQICHLARI

Yuqoridagi tahlil asosida O‘zbekiston sharoitiga moslashtirilgan, olti yo‘nalishdan iborat bosqichma-bosqich takomillashtirish modeli taklif etiladi:

Yo‘nalish	Amalga oshirish mexanizmi	Kutilayotgan natija
Huquqiy barqarorlik	O‘zgarishlarni oldindan e’lon qilish va “soliq kalendari” tamoyili	Biznesning bashorat qilish imkoniyati ortadi

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Yo'nalish	Amalga oshirish mexanizmi	Kutilayotgan natija
Xavfga asoslangan nazorat	Komplayens-reyting va tanlab tekshirish tizimi	Tekshiruvlar soni 2–3 baravar kamayadi
Raqamli integratsiya	Soliq, bojxona, bank, kadastr bazalarini yagona platformaga birlashtirish	Hisobotchilik xarajatlari qisqaradi
Xizmat ko'rsatish madaniyati	Soliq to'lovchiga maslahat-konsalting xizmatlari, shaxsiy kabinet	Ixtiyoriy ijro darajasi oshadi
Nizolarni hal qilish	Mustaqil mediatsiya instituti va tezkor apellyatsiya	Sud yukining kamayishi
Kadrlar salohiyati	Malaka oshirish, xalqaro tajriba almashish dasturlari	Qarorlar sifati va bir xillik ortadi

TAKOMILLASHTIRISH BO'YICHA ASOSIY TAVSIYALAR

- Soliq qonunchiligiga kiritilayotgan o'zgarishlar uchun yillik "soliq kalendari"ni joriy etish va ularni kamida 6 oy oldin e'lon qilish;
- Korxonalarni komplayens-reytingiga ko'ra tasniflash va "ishonchli soliq to'lovchi" maqomiga ega bo'lganlar uchun tekshiruvlar sonini qisqartirish;
- Soliq, bojxona, bank, kadastr va Ijtimoiy fond ma'lumotlar bazalarini yagona raqamli platformada birlashtirish, "once-only" tamoyilini joriy etish;
- Yirik va murakkab bitimlar bo'yicha korxonalar uchun oldindan soliq kelishuvi (advance tax ruling) institutini joriy etish;
- Soliq organi tarkibida mustaqil mediatsiya bo'limini tashkil etish va nizolarni sudgacha hal qilish muddatlarini qisqartirish;
- Soliq xodimlari uchun uzluksiz malaka oshirish tizimini joriy etish, xalqaro tajriba (OECD, IOTA) asosida o'quv dasturlarini ishlab chiqish;
- Soliq ma'muriyatchiligi samaradorligini baholash uchun aniq ko'rsatkichlar (tekshiruvlar soni, o'rtacha nizo muddati, ixtiyoriy ijro darajasi) asosida yillik monitoring tizimini joriy etish.

XULOSA

O'tkazilgan tahlil shuni ko'rsatadiki, korxonalarga soliq solishda soliq ma'muriyatchiligini takomillashtirish nafaqat texnik, balki institutsional va madaniy o'zgarishlarni ham talab qiluvchi kompleks jarayondir. Xalqaro yaxshi amaliyotlarni — xizmat ko'rsatish modeli, xavfga asoslangan nazorat, raqamli integratsiya va oldindan kelishuv institutini — milliy sharoitga moslashtirilgan holda bosqichma-bosqich joriy etish soliq organlari va tadbirkorlik o'rtasidagi ishonchni mustahkamlaydi, soliq intizomini oshiradi va byudjet daromadlarining barqaror o'sishini ta'minlaydi.

Taklif etilgan olti yo'nalishli model amaliyotga tatbiq etilishi soliq ma'muriyatchiligi sifatini tizimli baholash va uzluksiz takomillashtirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Kelgusi tadqiqotlarni ushbu

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

modelning har bir yo‘nalishi bo‘yicha miqdoriy samaradorlik ko‘rsatkichlarini ishlab chiqishga qaratish maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi (2020-yil 1-yanvardan kuchga kirgan tahrirda, keyingi o‘zgartirish va qo‘shimchalar bilan). — lex.uz.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 12-avgustdagi PQ-247-son “Yakka tartibdagi tadbirkorlar va o‘zini o‘zi band qilgan shaxslar uchun qulay sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori.
3. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. 2026–2028-yillarga mo‘ljallangan byudjet murojaatnomasi loyihasi: soliq siyosatining asosiy yo‘nalishlari, 2025.
4. O‘zbekiston Respublikasida soliq siyosatining iqtisodiy o‘sishga ta’siri va yangi islohotlarning makroiqtisodiy tahlili // Zenodo, 2026 (ilmiy maqola).
5. OECD. Tax Administration: Comparative Information on OECD and other Advanced and Emerging Economies.
6. IOTA (Intra-European Organisation of Tax Administrations). Good practice guidelines on compliance risk management.
7. Davlat soliq qo‘mitasi. “Soliq forumi – 2026” materiallari: soliq ma’muriyatchiligini takomillashtirish bo‘yicha takliflar. — gov.uz/soliq.
8. World Bank. Doing Business / Business Ready: Uzbekistan tax administration indicators.
9. Yusupov Yu. va boshqalar. O‘zbekiston iqtisodiyotidagi institutsional islohotlar va soliq ma’muriyatchiligi muammolari bo‘yicha tahliliy sharhlar, 2025–2026.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.